

АЛЕКСАНДАР МАТКОВИЋ*

Факултет за европске правно-
политичке студије
Нови Сад

УДК 316.722:343.95(497.1)

Прегледни рад
Примљен: 25.12.2018
Одобрен: 22.01.2019
Страна: 351-363

УТИЦАЈ ДРУШТВЕНОПОЛИТИЧКИХ, СОЦИОЕКОНОМСКИХ И КУЛТУРОЛОШКИХ ОДЛИКА ФНРЈ НА ЕТИОЛОГИЈУ И ФЕНОМЕНОЛОГИЈУ ДЕЛИНКВЕНТНОГ УДРУЖИВАЊА МЛАДИХ

Сажетак: У раду се истражује однос између општих друштвених специфичности ФНРЈ и делинквентног удруживања младих у периоду постојања наведене државе. Први део посвећен је анализи генералних обележја омладинских делинквентних група на простору САД након Другог светског рата. Други део фокусиран је на одлике младалачких делинквентних банди у Федеративној Народној Републици Југославији. У оквиру трећег дела, уочавају се етиолошке и феноменолошке специфичности локалног делинквентног удруживања младих у периоду ФНРЈ. Констатовано је да су предметне локалне делинквентне групације током егзистенције ФНРЈ поседовале многе сличности са америчким „прототипом“ омладинске банде у послератном периоду, али да су се, истовремено, одликовале и значајним особеностима. Истовремено је закључено да разлоге поменутих локалних специфичности треба тражити путем мултифакторског приступа, имајући у виду генерални друштвени амбијент послератне Југославије, те збирно уважавајући њене социополитичке, социоекономске и културолошке карактеристике.

Кључне речи: делинквенција, криминалитет, млади, омладинске банде, ФНРЈ, социјализам, послератни период

Увод

Феномен омладинских делинквентних банди¹ у периоду након Другог светског рата (нарочито током 1950-их година) представљао је специфичну,

---

* al.matkovic@gmail.com

¹ У теорији постоји упадљива неуједначеност у погледу употребе и дефинисања појмова „омладинска банда“, „омладинска делинквентна група“ и др. Имајући у виду да упуштање у сложеност описаног проблема превазилази тематске оквири овога рада, те задржавајући нужне ограде и свест о релативности сваког опредељивања у том смислу, зарад једноставнијег приступа, за потребе овог рада термини „омладинска банда“ и „омладинска делинквентна група“ биће коришћени као синоними, док ће се под њима подразумевати свака група млађих лица (малолетних и пунолетних) која поседује одређени (виши или нижи) степен организованости и инкорпорише међу чланством свест о заједништву егзистирања и деловања, а чији припадници учествују у извршењу различитих делинквентних радњи, са нарочитим акцентом на делинквентним актима са елементима насиља.

омасовљену и интернационално распрострањену појаву која је оставила значајан одраз на друштвену реалност како тога доба, тако и деценија које су уследиле. Стога не чуди податак да је научној обради поменутог питања посвећена значајна пажња од стране бројних аутора. Иако су истраживања вршена у различитим земљама, ипак је приметно да су у фокусу већине анализа биле делинквентне групе са простора Сједињених Америчких Држава, као својеврсног епцентра омладинске послератне делинквенције. То је уједно довело и до стварања одређеног „прототипа“ делинквентне банде по моделу карактеристичном за велике градове САД, при чему су локалне особености таквих групација у другим државама понекад недовољно уважаване.² Имајући у виду наведено, у оквиру овога рада настојаће се да се поближе размотре специфичности омладинских банди на простору Југославије у оквирном временском периоду од 1945. до почетка 1960-их година, тј. у раздобљу које се практично подудара са постојањем Федеративне Народне Републике Југославије.

Општа обележја омладинског делинквентног удруживања у САД након Другог светског рата

На територији Сједињених Америчких Држава, делинквентне банде несумњиво су биле присутне и у ранијим епохама, али су након Другог светског рата доживеле велику експанзију и претрпеле значајне трансформације.³ Говорећи о општим узроцима настанка наведених организација, бројни криминолошки правци и теорије покушали су да понуде одговор на ово питање (уп: Sheldon *et al*, 2013: 190 и д; Bartollas *et al*, 2014: 76 и д).⁴ Ипак, треба напоменути да наведена теоријска усмерења већином објашњавају узроке криминалних и делинквентних појава на уопштенијем нивоу, тј. да углавном нису фокусирана на специфичне узрочнике формирања делинквентних омладинских банди.

Ограничавајући се на специфичне узроке послератног омасовљења омладинских делинквентних групација, као најчешћа објашњења за поменути експанзију, наводе се, пре свега, нагла индустријализација и урбанизација, праћене низом других чинилаца, као што су: миграција домаћег становништва у велике градове, интензивна имиграција и масовни прилив странаца у САД, настанак културолошких антагонизама између различитих група становништва, погоршавање животних услова, пораст незапослености и сиромаштва и др (уп: Miler, 1958; Clark, 1962; Bernstein, 1964). Осим наведеног, поједини аутори посебан значај порасту послератне делинквенције младих приписују и једном специфичном узроку: негативном утицају филмова, стрипова, телевизијског програма и других садржаја који инкорпоришу различите елементе насиља (Jovanović, 1964; Todorović, 1971).⁵ Са друге стране, поред набројаних, објек-

---

² О овом проблему и о разликама између европских и банди на простору САД, в: Klein *et al*, 2001.

³ Уопштено о бандама на простору САД, в: Short Jr, 1968; Short Jr, Hughes, 2006; Klein, 1997; Spergel, 1990.

⁴ Више о поменутих криминолошким теоријама у: Schafer, 1969; Williams III, Mc Shane, 2013; Ignjatović, 2006; Akers, Sellers, 2013.

⁵ Остављајући по страни искључива становишта која утицај поменутих садржаја (пре свега филма) или пренаглашавају, или га потпуно негирају, чини се најприхватљивијим одредити се

тивних, не треба сметнути с ума ни чиниоце субјективне природе, који су, по природи ствари, такође морали играти значајну улогу у опредељењу дела млађе популације за припадништво делинквентним бандама (Bartollas *et al*, 2014: 48 и д).

У погледу организације и структуре младалачких банди у послератним Сједињеним Америчким Државама, као један од кључних појмова треба истаћи територију банде. Територија (енг. сленг: *turf*) представљала је део градског подручја који су припадници одређене банде настањивали и на који су полагали право. Сукоб око територије представљао је један од најчешћих повода за обрачун између ривалских групација (прелазак преко туђе територије, боравак на њој, покушај њеног трајнијег заузимања и др). У вези са наведеним, треба поменути и територијално распрострањавање банди – на простору великих градова у САД, склоност ка удруживању у делинквентне банде углавном се повезује са омладином настањеном у појединим карактеристичним градским насељима (радничка насеља, гетои и друге зоне у којима преовлађује сиромаштво). Осим заједничке територије, као важан критеријум формирања младалачких банди у Сједињеним Државама треба истаћи и заједничко расно и/или етничко порекло њихових чланова. Велики број тадашњих делинквентних групација био је сачињен од припадника исте расе, односно исте националности, иако то није било искључиво правило, будући да су многе од њих имале мешовито чланство (Van Pelt, 2018; Schneider, 2001: 32, 51 и д). Чланство је уобичајено било хијерархијски организовано, са лидером – вођом на челу банде (енг. *President*), а неретко и са другим функцијама, попут заменика вође (енг. *Vice President*), саветника (енг. *War Counsellor*, *Warlord*) и сл. Поједине веће банде имале су и јуниорску секцију, тј. подмладак сачињен од млађих, неафирмисаних чланова (Van Pelt, 2018). Америчке банде су уобичајено имале своје посебно име – по правилу, у питању су били карактеристични, звучни називи са одређеном симболиком. Идеолошка димензија, циљ и програм деловања групе, као и кодекс понашања њених чланова неретко су били јасно дефинисани. Визуелни идентитет банде (утврђен идентичан начин одевања, лого или симбол банде, истоветне тетоваже, начин опхођења и друга колективна обележја) такође је представљао њену важну карактеристику и по правилу му је поклањана значајна пажња (уп: Schneider, 2001).

У погледу полне структуре, мушкарци су представљали убедљиву већину припадника означених групација. Но, и поред тога, постојао је незанемарљив број женских чланова унутар појединих банди, при чему су егзистирале и банде сачињене искључиво од женских припадника.⁶ Говорећи о социоекономском статусу чланова, најчешће се радило о лицима из нижих друштвених слојева, потеклим из сиромашних, радничких породица, фреквентно из редова

за умерено полазиште. У том смислу, иако је спорно да ли и у којој мери филм и остали наведени фактори утичу на појаву и пораст делинквентних тенденција и делинквенције уопште, сасвим је оправдано претпоставити да они могу, код одређених појединаца која већ имају делинквентне предиспозиције, утицати барем на одабир начина испољавања поменутих предиспозиција (у конкретном случају, путем формирања делинквентних банди).

⁶ Милер у својој студији наводи да је унутар 7 анализираних бостонских банди укупно било 204 члана, од чега 154 мушкарца и 50 жена (Miller, 2011: 26).

имиграната. По правилу је била реч о лицима којима је био онемогућен (или пак веома лимитиран и отежан) приступ вредностима и идеалима „више класе“, тј. могућностима њиховог задовољења легитимним путем (уп: Short Jr. *et al*, 1965а: 56; Nye *et al*, 1958: 381; Miller, 1958: 5-19) Ипак, значајно је истаћи да је велики део истраживача пажњу фокусирао на делинквентне групације лица из нижих друштвених слојева САД, уз занемаривање делинквентних појава међу омладином средње и више класе, што је могло имати утицаја на одређено дисторзирање реалне слике о обележјима и дистрибуцији делинквенције међу младима тога доба.

Што се тиче врсте и обележја делинквентних радњи, као основне, можемо уочити две карактеристичне категорије: а) вршење појединих кривичних дела из домена имовинског криминалитета (примера ради: крађа, тешка крађа, одузимање туђе ствари, уништење или оштећење туђе ствари, разбојничка крађа, разбојништво); б) учествовање у различитим актима насиља (физички обрачуни [масовни или појединачни] између припадника различитих банди, напади припадника банди на друга лица и др). Поводом прве категорије (имовински криминалитет), треба приметити да је његово вршење, најчешће, стајало у директној вези са лошим економским положајем припадника делинквентних банди, тј. са објективним стањем сиромаштва и немаштине. Међутим, таквим мотивима не може се објаснити један специфичан вид делинквенције који се нарочито омасовио након Другог светског рата (Shalloo, 1954: 6): вршење различитих вандализама од стране деце и омладине. Наиме, сматра се да су се у позадини описаних вандализама налазиле одређене особине карактеристичне за део младих, попут малициозности, жеље да се другоме нанесе штета и сл (Cohen, 1955). У погледу друге категорије (акти насиља), примећује се да су склоност ка насиљу и учешће у физичким обрачунима представљали кључна обележја омладинских делинквентних банди, при чему је тенденција ка паралелном вршењу првопоменутих противправних радњи (тј. имовинских кривичних дела) могла, али и не морала да буде присутна у оквиру конкретне банде.⁷

Говорећи о регистрованим насилничким актима банди на територији различитих великих градова САД, у означеном периоду су најкарактеристичнији били следећи облици насиља: масовне туче (енг. сленг: *rumbles*), тј. унапред заказани или спонтани масовни обрачуни припадника различитих банди; колективни напади на појединца-припадника супарничке банде (енг. сленг: *japping*); туче појединаца-припадника различитих банди; физички напади на друга лица која нису припадала поменутиим делинквентним групацијама, тј. напади на „обичне грађане“ (Van Pelt, 2018; Schneider, 2001). У погледу метода вршења насилних аката, поред употребе физичке снаге, коришћени су и различити типови оруђа и (најчешће хладног) оружја (металне или дрвене палице, ланци, ножеви, „боксери“ [енг. *brass knuckles*], различито импровизовано оружје и други подесни предмети). Услед недоступности ватреног оружја, оно је ређе

⁷ Отуда не треба поистовећивати делинквентне банде које учествују у имовинском криминалитету, са оним бандама које су инволвиране искључиво у физичке обрачуна са супарничким групацијама (енг. *fighting gangs*).

коришћено (и то најчешће у виду пиштоља кућне израде – енг. *zip guns*). Физичке последице обрачуна најчешће су се исцрпљивале у домену наношења лаких и тешких телесних повреда, но поједини сукоби завршавали су се и смртним исходима (Miller, 1966: 96-112; Miller, 2011: 25-26, 816-820 и д; Schneider, 2001: 72 и д; Van Pelt, 2018).

Употреба алкохола била је широко распрострањена међу делинквентном омладином, док је коришћење дрога у периоду на који се односи ова анализа још увек било слабије заступљено (Miller, 2011: 26). Експанзија нарко тржишта представљала је управо један од кључних чинилаца који је утицао на корениту трансформацију структуре и деловања делинквентних банди од почетка шездесетих година двадесетог века, на даље (Матковић, 2018: 304, 306). Уколико су поједини чланови банди ипак уживали наркотику, они су често били предмет критике остатка групе, а некада су и одстрањивани из саме групе, услед непоузданости и немогућности да адекватно учествују у тучама и другим карактеристичним делинквентним активностима тадашњих банди (Van Pelt, 2018).⁸

Одлике омладинских делинквентних банди у ФНРЈ

Као и у многим државама света након Другог светског рата, омладинска делинквенција је и на простору Федеративне Народне Републике Југославије била присутна и омасовљена. У погледу узрока њеног настанка, треба начелно приметити да водеће криминолошке теорије које објашњавају узрочност описане негативне друштвене појаве имају ограничену примену на објашњење локалних прилика у Југославији, услед коренито другачијег локалног друштвеног амбијента у односу на државе „запада“ у којима су те теорије настале (Матковић, 2018: 314). Неки од универзалних фактора који су допринели експанзији колективне делинквенције младих на глобалном нивоу, па тако и на простору Југославије, јесу: општи утицај кризних фактора послератног раздобља, нагла индустријализација и урбанизација, промене положаја и статуса младих у друштву (пораст индивидуалних слобода деце и омладине) и др (уп: Todorović, 1970; Todorović, 1973; Jovanović, 1965). Такође, општи индивидуални чиниоци који доприносе вршењу делинквентних радњи код малолетника и других млађих лица морали су и на локалном подручју представљати важан фактор у обликовању и испољавању омладинске делинквенције (уп: Bartollas *et al*, 2014: 48 и д; Todorović, 1973). Са друге стране, неопходно је имати у виду и специфичности југословенског друштва непосредно након Другог светског рата: друштвенополитичке промене, економске реформе, промене својинских односа и др.⁹ Поменути чиниоци несумњиво су допринели настанку особености код омладинских банди у послератној Југославији.

⁸ За додатне одлике омладинских банди на простору САД после Другог светског рата, уп. и следеће радове: Gilbert, 1986; Miller, 1974; Spergel, 1966; Short Jr. *et al*, 1965b.

⁹ Детаљније о општедруштвеним одликама ФНРЈ у: Bošković, 1963; Đorđević, 1976; Bičanić, 1962; Vuković, 1962. и др.

Као и на простору САД, феномен омладинских банди у означеном периоду стајао је у непосредној вези са територијом на коју је банда полагала право и на којој су били настањени њени чланови. Та територија уобичајено је представљала једно од градских насеља унутар градске целине, или пак ужу територију (блок зграда-кварт, улицу, скуп више улица). За разлику од агломерација на простору Сједињених Држава, у којима се феномен банди махом везује за поједине издвојене делове града са израженом гетоизацијом, расном или етничком сегрегацијом, са уочљивим доминантним профилом становништва у погледу економског статуса, класне припадности, образовног профила и др, такво стање није било присутно на простору градова ФНРЈ. Из поменуте околности, проистиче низ других значајних обележја локалних банди у градским насељима широм Југославије. Сходно релативно хомогеном распореду становништва по свим наведеним критеријумима, присуство банди било је карактеристично не само за поједина насеља на периферији градова (тзв. радничка насеља), већ и за централне градске зоне. За разлику од америчких банди код којих је масовна имиграција на простор САД условила фреквентно формирање и сукобљавање група по расним и етничким критеријумима, омладинске банде у ФНРЈ биле су сачињене од домаћег становништва- по правилу, независно од етничког порекла чланова. Изузетак су представљала она подручја Југославије са израженијим присуством националних мањина, где су се могле уочити поједине банде сачињене искључиво или претежно од приданика поједине мањине.¹⁰ Ипак, приметно је да је чак и у поменутим, мешовитим срединама, у оквиру исте банде веома често било и лица различитих националности (Матковић, 2018: 310-311).

У погледу устројства и структуре банди, многе од њих су имале полуорганизован облик, без јасно профилисаног вођства и хијерархије, као и без прецизно формулисаних идеолошких полазишта, циљева и интерних правила понашања и деловања. Као и на простору САД, доста банди имало је свој назив, али то није био увек случај – често су се припадници одређене групе делинквентата идентификовали само по делу града који су настањивали, без другог посебног назива којим би означили своју групацију (Тодоровић, 1973). Банде су неретко имале и *ad hoc* карактер, тј. окупљале су се повремено, најчешће у циљу вршења одређеног појединачног делинквентног акта (примера ради: унапред договорена туча са омладином из супарничког насеља унутар истог града, организовано праћење и заштита пријатеља приликом проласка кроз делове града на које су право полагале супарничке банде и др).¹¹ Заједничка визуелна обележја чланова исте групације (одећа, тетоваже и сл) била су присутна код појединих банди, али то није било редовно правило.

У погледу полног профила, убедљиву већину припадника банди (нарочито оних банди које су биле фокусиране на различите насилничке и вандалистичке акте) чинили су мушкарци, при чему су специфични примери банди

---

¹⁰ Као пример, може се навести једна од тадашњих најпознатијих новосадских банд Црна легија, која је била сачињена од лица мађарске националности настањених на подручју градског насеља Телеп (Врговић, 2011: 244-246).

¹¹ За примере на простору Новог Сада, уп: Врговић, 2011: 289-290.

сачињених искључиво од женских особа морали бити веома ретки или сасвим непостојећи.¹² Говорећи о социоекономском статусу, уочава се да су припадници локалних омладинских делинквентних група потицали из породица различитог имовног стања и различитог положаја у друштвеној структури. Сходно општој природи тадашњег југословенског друштва и примарној заступљености средње класе као друштвено доминантне, није била толико изражена поларизација становништва на богате и сиромашне. Истовремено, услед различитих фактора повезаних са тежњом ка идеалу бескласног друштва, није била шире заступљена ни класна сегрегација међу становништвом (те самим тим и међу омладином). То је, између осталог, имало за резултат и међусобну интеракцију деце и омладине различитог социоекономског статуса, те самим тим и стварање предиспозиција за њихово неселективно прикључивање делинквентним групацијама.

Поводом типова и карактеристика делинквентних радњи, као и у случају тадашњих омладинских банди у САД, локалне банде се уопштено могу поделити на: 1. оне које су биле фокусиране на вршење имовинских деликата; 2. оне усмерене на насилничко и вандалистичко понашање; 3. банде које комбиновано спроводе оба поменута облика делинквентног понашања (уп: Јовановић, 1965: 108-110; Тодоровић, 1973: 57-59; 183-194). Метод вршења насилничких аката такође је био сличан приказаном модусу који су примењивале банде на простору САД (употреба физичке силе, различитог хладног оружја, оруђа и других подесних предмета) [Матковић, 2017].¹³

Као и у случају омладинских банди на простору Сједињених Америчких Држава, употреба алкохола била је веома распрострањена и међу делинквентном омладином у Југославији. Према Т. Марковићу, у периоду ФНРЈ је око 40% свих видова насилних аката младих лица чињено под дејством алкохола (Тодоровић, 1973: 57). Што се тиче употребе наркотика, она није имала битнијег утицаја на формирање и деловање југословенских банди у означеном периоду. Иако је, како је већ наведено, и на простору САД наркоманија била слабије заступљена међу омладином све до краја педесетих и почетка шездесетих година двадесетог века, на простору ФНРЈ је, према расположивим подацима, ова појава била углавном непозната још дуже, све до друге половине 1960-их година.¹⁴

Етиолошке и феноменолошке специфичности делинквентног удруживања младих у ФНРЈ

У погледу узрочних фактора феномена омладинских делинквентних банди након Другог светског рата, уочавају се универзални елементи који су

¹² Барем у оном домену делинквенције који се тиче насилничког и вандалистичког понашања.

¹³ О оружју које су користиле поједине банде у Новом Саду током 1950-их година, в: Врговић, 2011: 244 и д.

¹⁴ Као тачну годину регистравања групног испољавања ове појаве на простору већих градова Југославије, Тодоровић наводи 1967. (Тодоровић, 1973: 183).

имали утицај на настанак и експанзију наведене појаве како на простору САД, тако и на територији ФНРЈ. Ради се, са једне стране, о различитим чиниоцима личне, тј. субјективне природе – чиниоцима који су карактеристични за процес одрастања и сазревања и који су стога, универзални и својствени значајном делу популације младих. Са друге стране, поред субјективних, приметни су и универзални узрочници објективног карактера. Реч је о хетерогеним факторима, при чему се нарочито издвајају: нагла послератна индустријализација и урбанизација, интензивни миграциони процеси и проблеми у прилагођавању досељеног становништва новој животној средини, породични и други микросоцијални проблеми једног дела омладине, либералнији приступ васпитању и одгоју и пораст нивоа индивидуалних слобода деце и омладине након Другог светског рата и др (уп: Todorović, 1966; Todorović, 1973; Jovanović, 1965: 117-122).

Међутим, на простору ФНРЈ могу се уочити и важни посебни чиниоци који су могли допринети индивидуализацији одлика омладинске делинквенције на локалном нивоу. У питању су сви они елементи повезани са специфичностима новоформиране послератне Југославије- особито: природа ратних последица на југословенском простору (укључујући како генералне, тако и оне последице које се посебно односе на децу и омладину: нпр. масовна појава ратне сирочади); револуционарне промене југословенске државе и друштва; транзициони период праћен друштвеном кризом; локалне особености нагле индустријализације југословенског друштва по моделу самоуправног социјализма; веома нагла урбанизација, праћена огромним приливом сеоског становништва у градове и новоформиране градско-индустријске центре (чији инфраструктурни и други капацитети често нису пратили динамику описаних наглих промена); особена мултикултуралност повезана са националним пореклом и верским осећањима југословенских народа и националних мањина настањених на територији Југославије; трансформације традиционалне патријархалне породице и традиционалног начина васпитања сходно духу социјализма, те други макросоцијални и микросоцијални фактори.

Говорећи о феноменолошким аспектима, овде такође долазе до изражаја малопре наведене опште специфичности југословенског социјалистичког друштва. Поредeћи амбијент формирања и деловања омладинских банди у САД са истоврсним амбијентом на простору ФНРЈ, уочавају се упадљиве разлике. Неке од најзначајних особености прилика у Југославији у том смислу јесу: низак ниво имиграције, праћен одсуством расне, националне, верске и друге сегрегације повезане са гетоизацијом становништва; тежња ка умањењу класних разлика, тј. мање присутно сталешког раслојавања, слабије присутна подела на богате и сиромашне и доминација средње класе; друштвена оријентација ка вредностима средњег staleжа (одуство идеала богатства и моћи карактеристичних за америчко друштво); у односу на мегалополисе на простору САД, живот у сразмерно мањим градовима, те самим тим одуство низа криминогених и делинквентних фактора у том смислу (пренасељеност, отуђење, атомизација, дехуманизација и др); нижа општа стопа криминалитета и боља друштвена контрола криминалног и делинквентног понашања. Осим тога, тре-

ба посебно истаћи врло активну улогу југословенске социјалистичке државе у обезбеђивању основног нивоа животног стандарда и социјалне сигурности становништва, путем различитих планских мера (политика запошљавања, решавање стамбеног питања путем доделе друштвених станова, бесплатна здравствена заштита, бесплатно школовање, социјална заштита и систем социјалне помоћи најугроженијим категоријама становништва и др). Такође, важно је приметити и друштвену праксу „створених могућности“, тј. велику друштвену покретљивост у класном, економском и културном погледу, односно реално оствариву могућност напретка појединца на друштвеној лествици на основу сопственог труда и ангажовања.¹⁵ Та специфичност југословенског друштва у значајној мери је одударала од америчког друштвеног амбијента, у оквиру кога се немогућност побољшања сопственог друштвеног положаја и друштвеног статуса узимају као важни криминогени и делинквентни фактори.¹⁶

Осим наведеног, значајно је засебно издвојити два фактора која су директније и непосредније могла утицати на природу омладинске групне делинквенције у југословенском друштву. Први од њих повезан је са просторном дистрибуцијом омладинских банди, у смислу еколошких зона распрострањања делинквенције унутар градова.¹⁷ Како је већ истакнуто, за разлику од великих градова на простору Сједињених Америчких Држава, у градовима послератне Југославије није била толико изражена сегрегација становништва по основу имовног стања и општег друштвеног статуса. За то је на првом месту била заслужна недовољна класна издиференцираност тадашњег југословенског друштва, са доминантно заступљеном средњом класом и слабо израженим класним одступањима. Са друге стране, иако су на простору већих градова постојала поједина насеља која су била начелно сматрана за елитнија или пак за насеља која је већином настањивало сиромашније становништво, таква подела у пракси није била стриктна. У оквиру „елитних“ градских зона често је у великој мери било настањено становништво средњег staleжа (које је и иначе било доминантно у друштву), али и значајан број сиромашних породица и појединаца. Истовремено, на простору четврти које су традиционално сматране за пребивалиште сиромашнијих слојева („радничка насеља“ и друге зоне), неретко су истовремено били настањени припадници више средње класе, као и други имућнији појединци. Дакле, за разлику од гетоизације, изолације и сегрегације типичних за мегалополисе САД, описана доследна и искључива подела није била присутна на простору југословенских урбаних простора. Као резултат тога, постојала је међусобна интеракција омладине која је потицала из породица различитих по социоекономском статусу и културном нивоу. То је даље водило ка могућности стварања банди мешовитог чланства (по социоекономским и културолошким критеријумима), што представља значајну специфичност у односу на простор САД. Истовремено, тиме се парцијално може објаснити наизглед неочекивано учешће у делинквентним активностима једног

¹⁵ О поменутих особеностима југословенског друштва више у: Bošković, 1963; Đorđević, 1976.

¹⁶ О статусној фрустрацији у контексту омладинских банди, в: Cohen, 1955; Miller, 2011.

¹⁷ О еколошким зонама у социолошким и криминолошким теоријама и о социјалној екологији опште, в: Park et al, 1967; Shaw, McKay, 1942; Morris, 2002. и др.

дела омладине која није имала уобичајене предиспозиције за прикључење банди. Утицај вршњака у комшилуку, интеракција са проблематичним појединцима, притисак групе, жеља да се буде прихваћен у друштву и да се не одудара од пријатеља, жеља за истицањем - само су неки од значајних чинилаца у том смислу.

Други фактор тиче се природе образовног система у периоду ФНРЈ. У југословенском друштву образовање је било у искључивој надлежности државе, будући да нису постојале приватне школе, факултети и друге приватне образовне институције. Самим тим, сва деца и омладина нужно су похађали исте врсте државних образовних институција, чиме је додатно поспешиван фактор колективизма и интензивне интеракције између деце из различитих друштвеноекономских слојева и хеторегоне културно-васпитне позадине. Отуда проистиче још један елемент који је значајно утицао на повезивање омладине и формирање делинквентних банди независно од породичних и других прилика њихових припадника. Са друге стране, по аналогији са управо приказаним негативним утицајем комшилука, таква вршњачка интеракција у оквиру образовног колектива је на истоврстан начин могла снажно утицати на доношење или оснажење одлуке о приступању делинквентној банди и једног дела младих који не одговарају очекиваном „прототипу“ делинквената те категорије.

Треба истаћи следеће специфичности у домену структуре и организације банде. Бројност чланова варирала је од групе до групе, при чему су поједине имале и до неколико десетина чланова, али су многе биле значајно мање – понекад су бројале свега неколико припадника (Todorović, 1973: 57 и д).¹⁸ Такође, број банди унутар истога града био је неупоредиво мањи него што је то било карактеристично за велике градове САД.¹⁹ У погледу организованости, поједине локалне банде заиста су поседовале чврсту и разрађену структуру налик на добро организоване делинквентне групе са простора Сједињених Држава. Ипак, то није било правило, нити пак доминантан облик, будући да су многе југословенске банде биле веома слабо организоване. Пракса да банда усвоји одређени посебан назив за себе била је распрострањена и у Југославији, али то није био увек случај. У погледу руководства, делинквентне групације су често, али не и редовно имале свог вођу, при чему су друге руководеће функције карактеристичне за организацију банди у САД, неретко биле сасвим одсутне. Идеологија, сврха постојања, програм деловања и кодекс понашања унутар банде фреквентно нису били званично и прецизно установљени. Подела послова у банди такође често није била реализована у већој мери. Заједнички визуелни идентитет и „униформисаност“ чланова банде у неким локалним

---

¹⁸ Осим што су, по критеријуму бројности чланства, банде у ФНРЈ неретко биле значајно мање у односу на просек омладинских банди у САД, у литератури се наводи да су југословенске банде биле мање омасовљена појава и у односу на многе европске земље, укључујући и поједине социјалистичке државе. Примера ради, Тодоровић наводи како су у Пољској, СР Немачкој и скандинавским земљама постојале банде које су инкорпорисале и до 100 чланова (Todorović, 1973: 48).

¹⁹ Оријентације ради, према неким проценама, током 1950-их година на простору Њујорка деловало је више стотина банди у којима је укупно учествовало око 6000 припадника (Van Pelt, 2018).

групацијама јесу били присутни, али су и тада често били у мањој мери разрађени него што је то било уобичајено у делинквентним групама младих у САД (уп: Todorović, 1973). Спрам свега наведеног, за многе од тадашњих делинквентних група може остати дискутабилно да ли је уопште основано називати их омладинских бандама у ужем смислу, или је пак реч о махом неорганизованим групама пријатеља који су били настањени у истом делу града и склони делинквентном понашању.²⁰

Као обједињујући закључак, може се констатовати да су локалне делинквентне групације младих током егзистенције ФНРЈ поседовале бројне сличности са америчким „прототипом“ омладинске банде послератног периода, али да су се, истовремено, одликовале и значајним особеностима. Разлоге постојања поменутих особености могуће је одредити двојако: а) негативно: преко одсуства фактора присутних на простору САД који су утицали на формирање и обликовање тамошње делинквенције младих; б) позитивно: уочавањем посебности југословенског друштва значајних за наведени омладински делинквентни феномен. Чиниоци утицаја на настанак описаних делинквентних специфичности јесу комплексни и хетерогени, услед чега морају бити истраживани путем мултифакторског приступа, имајући у виду генерални друштвени амбијент послератне Југославије, те збирно уважавајући њене социополитичке, социоекономске и културолошке карактеристике.

Литература:

1. Akers, Ronald L; Sellers, Christine S. (2013): *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application* (6th edition) Oxford University Press, Oxford.
2. Bartollas, Clemens; Schmalleger, Frank; Turner, Michael G. (2014): *Juvenile Delinquency*, Pearson, New York.
3. Bernstein, Saul (1964): *Youth on the Streets*, Association Press, New York.
4. Бићанић, Rudolf (1962): *Економска политика ФНРЈ: Економски систем, људи у економици, народна имовина*, Бироизвод, Загреб.
5. Бошковић, Мирко (1963): *Друштвено-политички систем Југославије*, Naprijed, Загреб.
6. Clark, John. P. (1962): Socio-economic class and area as correlates of illegal behavior among juveniles, *American Sociological Review*, 27(6), pp. 826-834.
7. Ђорђевић, Јован (1976): *Друштвено-политички систем СФРЈ*, Радничка штампа, Београд.
8. Gilbert, James (1986): *A Cycle of Outrage: America's Reaction to the Juvenile Delinquent in the 1950s*, Oxford University Press, New York/ Oxford.
9. Игњатовић, Ђорђе (2006): *Криминалошко наслеђе*, Службени гласник, Београд.
10. Јовановић, Лјубиша (1964): Film i strip kao krimogeni uzroci, *Pregled*, br. 4, str. 27-45.
11. Јовановић, Лјубиша (1965): Maloletnički kriminalitet u Socijalističkoj republici Srbiji u periodu od 1959. do 1964. godine, *Zbornik radova Pravno-ekonomskog fakulteta u Nišu*, br. 4, str. 97-124.
12. Klein, Malcolm W. (1997): *The American street gang: Its nature, prevalence, and control*, Oxford University Press, Oxford.

²⁰ О термиолошким дилемама у погледу употребе термина „банда“, „ганг“, „делинквентна група“ и др, уп: Todorović, 1973: 13-21.

13. Klein, Malcolm; Kerner, Hans-Jürgen; Maxson, Cheryl; Weitekamp, Elmar, eds. (2001): *The Eurogang Paradox - Street Gangs and Youth Groups in the U.S. and Europe*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/ Boston/ London.
14. Matković, Aleksandar (2017): Ulični kriminalitet u Novom Sadu, nekad i sad - od utopije do realnosti, *Kultura polisa*, br. 34, str. 233-251.
15. Matković, Aleksandar (2018): Kriminološka obeležja mladalačkih delinkventnih bandi u Novom Sadu u periodu 1945-1965, *Kultura polisa*, br. 35, str. 301-317.
16. Miller, Walter (1958): Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency, *Journal of Social Issues*, 14(3), pp. 5-19.
17. Miller, Walter B. (1966): Violent Crimes in City Gangs, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 364(1), pp. 96-112.
18. Miller, Walter (2011): *City Gangs* (posthumno objavljena monografija): <https://live-crim.ws.asu.edu/sites/default/files/%5Bterm%3Aname%5D/%5Bnode%3Acreate%3Acustom%3AYm%5D/city-gangs-book.pdf>, pristup 18.09.2018.
19. Miller, Walter B. (1974): American youth gangs: Past and present, *Current perspectives on criminal behavior*, pp. 410-420.
20. Morris, Terence (2002): *The Criminal Area: A Study in Social Ecology* (reprint), Routledge, Abingdon.
21. Nye, F. Ivan; Short, James F; Olson, Virgil J. (1958): Socioeconomic Status and Delinquent Behavior, *American Journal of Sociology*, 63(4), pp. 381-389.
22. Park, Robert E; Burgess, Ernest W; McKenzie, Roderick D. (1967): *The City: Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment* (reprint), University of Chicago Press, Chicago.
23. Schafer, Stephen (1969): *Theories in criminology: Past and Present Philosophies of the Crime Problem*, Random House, New York.
24. Schneider, Eric C. (2001): *Vampires, Dragons, and Egyptian Kings: Youth Gangs in Postwar New York* (2nd printing), Princeton University Press, Princeton and Oxford.
25. Shalloo, J. P. (1954): Vandalism: Whose Responsibility?, *Federal Probation*, 18.
26. Shaw, Clifford R; McKay, Henry D. (1942): *Juvenile delinquency and urban areas*, University of Chicago Press, Chicago.
27. Shelden, Randall G; Tracy, Sharon K; Brown, William B. (2013): *Youth Gangs in American Society* (4th edition), Wadsworth/Cengage Learning, Belmont.
28. Short Jr, James; Rivera, Ramon; Tennyson, Ray (1965a): Perceived opportunities, gang membership, and delinquency, *American Sociological Review*, 30(1), pp. 56-67.
29. Short Jr, James; Strodtbeck, Fred (1965b): *Group process and gang delinquency*, University of Chicago Press, Chicago.
30. Short Jr, James F. (1968): *Gang delinquency and delinquent subcultures*, Harper & Row, Oxford.
31. Short Jr, James F; Hughes, Lorine A, eds. (2006): *Studying Youth Gangs*, AltaMira Press, Lanham/ New York/ Toronto/ Oxford.
32. Spergel, Irving (1966): *Street Gang Work: Theory and Practice*, Reading, Addison-Wesley.
33. Spergel, Irving A. (1990): Youth Gangs: Continuity and Change, *Crime and Justice*, 12, pp. 171-275.
34. Todorović, Aleksandar (1966): *Prestupništvo maloletnika u industrijskim naseljima*, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd.
35. Todorović, Aleksandar et al. (1970): *Prestupništvo maloletnika u Beogradu*, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd.
36. Todorović, Aleksandar (1971): *Masovna kultura i maloletnicko prestupništvo*, Centar za političke studije i društveno-političko obrazovanje, Beograd.

37. Todorović, Aleksandar (1973): *Sociologija maloletničke bande*, Radnički univerzitet "Radivoj Čirpanov", Novi Sad.
38. Van Pelt, David (2018): *Brooklyn Rumble: Mau Maus, Sand Street Angels, and the End of an Era*, Van Pelt's Inc, New York.
39. Vrgović, Vladimir (2011): *Novi Sad: hronika 1944-1969*, Prometej, Novi Sad.
40. Vuković, Mihailo (1962): *Privredni sistem FNRJ*, Svjetlost, Sarajevo.
41. Williams III, Franklin P; Mc Shane, Marilyn D. (2013): *Criminological Theory* (6th edition), Pearson, international edition.

THE EFFECT OF SOCIOPOLITICAL, SOCIOECONOMIC AND CULTURAL FEATURES OF FEDERAL PEOPLE'S REPUBLIC OF YUGOSLAVIA ON ETIOLOGY AND PHENOMENOLOGY OF THE DELINQUENT YOUTH ASSOCIATIONS

Summary: In this paper the author examines the relationship between the general social specifics of Federal People's Republic of Yugoslavia and delinquent youth associations from that period. The first part is devoted to the analysis of the general features of delinquent youth groups in the United States after the Second World War. The second part is focused on the characteristics of youth gangs in the Federal People's Republic of Yugoslavia. Within the third part, the etiological and phenomenological specificities of the post-war local delinquent youth associations are observed. It was noted that the local delinquent groups from the aforementioned period possessed many similarities with the American "prototype" of the youth gang in the post-war era, but that they were still distinguished by significant characteristics. At the same time, it was concluded that the reasons for the mentioned local specificities should be sought through a multifactor approach, bearing in mind the general social environment of the post-war Yugoslavia, and collectively taking into account its sociopolitical, socioeconomic and cultural characteristics.

Key words: delinquency, crime, youth, youth gangs, Federal People's Republic of Yugoslavia, socialism, post-war period

